

ԻՐԱՎՈՒՆՔ

DOI: 10.61484/29538181-sj.10.24-12

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

^{1,2} Գառնիկ Սաֆարյան, ^{1,2} Լիանա Մալխասյան

¹ Երևանի Հայրուսակ Համալսարան

² ՀՀ ԳԱԱ Փոփոխության, իրավունքի և սոցիոլոգիայի ինստիտուտ
Մուրաբարված է՝ 12.04.2024, գրախոսված է՝ 13.05 ընդունված է՝ 26.06

Ամփոփագիր. Պետության և իրավունքի պատմական տիպերի հիմնախնդիրը հանդիսանում է պատմական առավել կարևոր և հանգուցային պահերից մեկը: Առանց դրա համարժեք լուծման անհնար է պարզել դրանց էության էվոլյուցիոն զարգացումը, դրանց սոցիալ-քաղաքական նշանակությունը, ինչպես նաև հասարակության քաղաքական համակարգում դրանց տեղի ու դերի փոփոխության ճիշտ ընկալումը:

Հիմնաբառեր. պետություն, իրավունք, պատմական տիպ, տիպաբանություն, հասարակություն:

Պետության և իրավունքի խորն ու բազմակողմանի ուսումնասիրությունն անխուսափելիորեն ենթադրում է ուսումնասիրվող նյութի հանդեպ տարբերակված մոտեցման օգտագործում [1]: Դա ամենից առաջ նշանակում է դրանց դիտարկում ոչ միայն որպես պատմականորեն գոյություն ունեցած և ունեցող երևույթներ, դրանց ծագման ընդհանուր գծերի բացահայտում, այլև դրանց առավել կոնկրետ և պատմական իրականությանն առավել մոտ ուսումնասիրության կարևորություն: Տեսական և գործնական տեսությունից շատ կարևոր է ոչ միայն պետության և իրավունքի տիպաբանության «ընդհանրապես» լրիվ և հստակ սահմանումը, այլ նաև թե ինչ առանձնահատկություններ ու գծեր ունեն դրանք և որպես սոցիալական ինստիտուտներ ինչով են տարբերվում այլ սոցիալական ինստիտուտներից: Պակաս կարևոր չէ նաև սահմանել, թե պետությունն ու իրավունքն ինչպիսին էին հասարակության զարգացման տարբեր փուլերում, ինչպես էին հարաբերվում իրար և հասարակության զարգացման տարբեր փուլերում գտնվող պետական-իրավական ինստիտուտների հետ և, վերջապես, ինչ են դրանք իրենցից ներկայացնում արդի փուլում:

Այս և համանման շատ այլ հարցերի պատասխանը ինչպես մեզ, այնպես էլ ցանկացած հետազոտողի հանգեցնում է եզրակացության, որն անհրաժեշտ է պետության և իրավական համակարգերի ամբողջից առանձնացնել գոյություն

ունեցած և ապագայում ի հայտ եկած պետության և իրավունքի տիպերի կամ դասակարգումների համար:

Համաձայն իրավաբանական, փիլիսոփայական և սոցիոլոգիական գրականության մեջ ձևավորված կարծիքի՝ պետական և իրավական համակարգերի տիպաբանությանը կամ դասակարգումն իրենից ներկայացնում է օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ, պետության և իրավունքի բնական-պատմական զարգացման ճանաչման օրինաչափ գործընթաց, որպես պետության և իրավունքի մեկ տեսակի՝ մեկ այլ տեսակով փոխարինմանը պատմականորեն անխուսափելի գործընթացի արտացոլում: Տիպաբանական մոտեցումը հանդիսանում է *պետության և իրավունքի զարգացման պատմական գործընթացի իմացության կարևոր ձևերից կամ միջոցներից մեկը*:

Ռուս հայտնի պատմաբան Վ.Օ. Կյուշեսկին իրավացիորեն նշում էր որ «Մարդկային համակեցությունը համաշխարհային կեցության նույնպիսի փաստ է, ինչպիսին մեզ շրջապատող միջավայրը և այդ փաստի գիտական ճանաչումը, մարդկային մտքի նույնատիպ անխուսափելի պահանջ է, ինչպիսին այդ բնության կյանքի ուսումնասիրությունը: Մարդկային համակեցությունն արտահայտվում է տարբեր կապերում, որոնք կարող են անվանվել պատմական տիպեր և որոնք ծնվում, աճում և բազմանում են մեկը մյուսի փոխակերպում և, վերջապես, քայքայվում են և անհետանում: Այդ միությունների ծագումը, աճն ու փոփոխությունները դրանց կյանքի բոլոր պայմաններով և հետևանքներով հանդերձ, հենց այն է, ինչը մենք անվանում ենք պատմական զարգացման գործընթաց» [2]:

Պետության իրավունքի, ինչպես նաև ցանակացած այլ սոցիալական երևույթի, ինչպես նաև հասարակության պատմական զարգացման գործընթացի կարևորագույն առանձնահատկությունը դրա բնականությունն է (օբյեկտիվությունը), համընդհանուր բնույթը, անընդհատությունը, որն ուղեկցվում է զարգացման որոշ փուլերի առաջացմամբ, դրանց խիստ սահմանված փոխկապակցվածությունն ու հաջորդականությունը:

Ինչպես տվյալ, այնպես էլ այլ առանձնահատկությունների հաշվառումը հանդիսանում է նախադրյալ պատմական գործընթացի, պետության և իրավական համակարգերի տիպաբանության ճանաչման, իմացության անխտիր պայման:

Վերջինիս վերաբերյալ, որը լիովին բանականորեն և անխուսափելի ենթադրում է պետության և իրավունքի զարգացման տարբեր փուլերի, պատմական ցուցանիշների առկայություն, ինչպես նաև ենթադրում են, որ մարդկային հասարակության զարգացումը, դրա հետ միասին՝ պետության և իրավունքի զարգացումն անընդհատ, երկարաձգվող, օբյեկտիվորեն պայմանավորված բնական պատմական գործընթաց է:

Անդրադառնալով այս գործընթացին և «մարդկային համակեցության հաջողությունները» Վ. Օ. Կյուշեսկին նշել է, որ «հաջորդել են ժողովուրդներ

ու սերունդներ, փոխվել են համակեցության կարգերը, բայց պատմական զարգացման թելը չի կտրվել, ժողովուրդներն ու սերունդները օղակներով միացել են, քաղաքակրթությունները հետևողականորեն հաջորդել են: Աստիճանաբար կուտակվում էր մշակութային հայտնի պաշարը, եզրակացնում է գիտնականը: Եվ այն, ինչ պահպանվել է բազմադարյան պաշարից, հասել է մեզ և մտել մեր գոյության կառուցվածքի մեջ, իսկ մեր միջոցով կանցնի նրանց, ովքեր կհաջորդեն մեզ» [3]:

Սակայն ինչպես մարդկային հասարակության, այնպես էլ պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացը ոչ միայն օբյեկտիվ, այլև նաև սուբյեկտիվ գործընթաց է: Սույն դիտարկումը վերաբերում է ինչպես հասարակությանը, պետությանն ու իրավունքին իրենց պատմական ողջ ընթացքի հետ մասին, այնպես էլ դրանց առանձին բաղադրիչներին, զարգացման առանձին փուլերին:

Քանի որ այն, ինչը հաճախ կոչվում է մարդկային, իսկ այլ կերպ սուբյեկտիվ գործոն, անմիջական և ուղղակի կապ ունի, ամենից առաջ, ոչ թե պետության և իրավունքի զարգացման վերացական գործընթացի, այլ ցանկացած, լիովին որոշակի մեխանիզմի և իրավական համակարգի, յուրաքանչյուր հստակ սոցիալական խավի, դասի, մարդկային հասարակության, յուրաքանչյուր կոնկրետ պետության և իրավունքի զարգացման պատմության մեջ հետք թողած անձի հետ:

Օրինակ՝ նկարագրելով Ալեքսանդր Մակեդոնացու հերոսական արշավանքներն ու հաղթանակները, ընդգծելով հնադարյան հասարակության և պետության զարգացման պատմության մեջ նրա թողած խոր հետքը հույն հայտնի գրող և պատմաբան Պլուտարքոսը (մ.թ.ա 127-45թթ.) ընդգծում էր, որ նրա մեծությունն ու հնադարյան քաղաքակրթության վրա նրա թողած ազդեցությունը արտահայտվում է ոչ միայն նրանով, որ ընդամենը մեկ տասնամյակի ընթացքում նա ստեղծեց հզոր պետություն, որի հավասարը ոչ միայն մինչ այդ չկար, այլև ստեղծվել էին պետական-իրավական կյանքի ու մշակույթի հետագա զարգացման սոցիալական, մտավոր և այլ նախադրյալներ:

Այդ ընթացքում սկիզբ էր առնում հելլենական դարաշրջանը, որն Արևմուտքի և Արևելքի պատմական, մշակութային և այլ ավանդույթների համադրումն էր: Ըստ Պլուտարքոսի, հենց Ալեքսանդրի թագավորության շրջանը դարձավ շատ արվեստների ու տաղանդների ծաղկման դարաշրջան:

Սուբյեկտիվ գործոնը հսկայական ազդեցություն ուներ հասարակության կյանքի պետական-իրավական և այլ ոլորտների զարգացման վրա ոչ միայն մարդկության զարգացման պատմության վաղ շրջանի, այլև նրա հետագա ողջ փուլերի վրա [4]:

Խոսելով մասնավորապես Նապոլեոնի կառավարման ազդեցության մասին Ֆրանսիայի և այլ երկրների պետության և իրավունքի զարգացման

վրա, ֆրանսիացի հայտնի քաղաքական գործիչ, դիվանագետ, գրող՝ Ֆ. Շատոբրիանը գրել է. «Բռնապարտը մեծ է ոչ միայն իր խոսքերով, ճառերով ու գրագրություններով, այլ նաև ազատության հանդեպ իր սիրով»: Նա ստեղծեց կուռ պետություն, օրենսգրքեր (որոնք ընդօրինակել են շատ երկրներ) դատական ատյաններ, կառավարման հզոր, գործուն և խելացի համակարգ, որից չենք հրաժարվել նաև այսօր:

Բազում երկրների քաղաքական և հասարակական գործիչների, ինչպես նաև սոցիալական տարբեր շերտերի, դասերի ու խմբերի կյանքից ու գործունեությունից վերցված տվյալ օրինակներն ակնհայտորեն վկայում են, որ սուբյեկտիվ գործոններն օբյեկտիվների հետ միասին պետության և իրավունքի տիպաբանության, նաև այս երկու ոլորտների վրա, ունեցել և շարունակում են ունենալ հսկայական ազդեցություն [5]: Դա ոչ ժամանակավոր, ոչ լոկալ, այլ անընդհատ, ընդգրկուն, գլոբալ գործընթաց է:

Սակայն հանուն ճշմարտության հարկ է նշել, որ ոչ բոլոր հեղինակներն են կիսում տվյալ տեսակետը: Հայտնի փիլիսոփա՝ Կ. Պոպպերը ձգտում է, օրինակ, ապացուցել, որ «չկա մարդկության միասնական պատմություն, այլ կան պետական իշխանության տարրեր տեսակների հետ կապված բազում անվերջ պատմություններ»:

Պոպպերը համարում է, որ մարդկության համընդհանուր իրավական պատմությունը, եթե այդպիսին եղել է, պետք է լիներ բոլոր մարդկանց պատմությունը [6]:

Պոպպերի տեսակետը մեծամասամբ չեն կիսում ոչ հայրենական, ոչ արտասահմանյան հեղինակները:

Առաջին. գերակայում է պատմական գործընթացի համընդհանրության, անընդհատության և գլոբալության մասին կարծիքը, գործընթաց, որի շրջանակներում ընթանում է պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացը, իրականացվում է դրանց տիպականացումը:

Երկրորդ. տիպավորման խնդրի լուծման ժամանակ չի կարելի մոռանալ, որ պետական-իրավական նյութի զարգացման գործընթացն անքակտելիորեն կապված է սոցիալական գոյի մշտական զարգացման, պետության և իրավունքի բովանդակության և նշանակության, ինչպես նաև դրանց կազմակերպման ու գործունեության հիմնական սկզբունքների *արմատական փոփոխությանը*: Օրինակ, երբ որպես պետության և իրավունքի ճորտատիրական տիպի կարևոր սկզբունքներից մեկը՝ հողի «ամրացված» գյուղացու կարգավիճակը, ապա որպես պետության և իրավունքի կապիտալիստական տիպի հիմնական սկզբունքներից մեկ արդեն հանդես է գալիս օրենքի առջև բոլոր քաղաքացիների հավասարության ձևական-իրավական սկզբունքը: Պետության և իրավունքի ֆեոդալական տիպի կարևոր սկզբունքներից մեկը եղել է վասալային ենթակայության սկզբունքը:

Եվ երրորդ, կարևոր է հաշվի առնել նաև այն, որ պետության և

իրավունքի՝ մեկ աստիճանից **մյուսին անցման գործընթացը** պարունակում է պետական-իրավական երևույթների անընդհատության, էվոլյուցիոն զարգացման տարրեր՝ դրանց որակական և քանակական տարրերի հետ միասին կազմում են մեկ միասնական ամբողջություն:

Պետության և իրավունքի էվոլյուցիոն (աստիճանական) զարգացումը, որը հանդես է գալիս դրանցում քանակական և որակական փոփոխությունների աստիճանական կուտակման տեսքով և զարգացման հերթափոխականությամբ, որն իրենից ներկայացնում է պետական-իրավական երևույթների արագ, թռիչքաձև, որակական փոփոխություն, արտահայտվում են որպես դրանց բնական-պատմական գործընթացի երկու փոխկապակցված, օրգանապես ներդաշնակ, միմյանց փոխլրացնող կողմեր:

Պետության և իրավունքի էվոլյուցիոն զարգացումը կատարվում է, համաձայն գիտական գրականության մեջ ձևավորված կարծիքի, հիմնականում տվյալ երևույթների նույն տիպի շրջանակներում, միևնույն հասարակական-տնտեսական ֆորմացիայի սահմաններում: Պետության և իրավունքի հեղափոխական զարգացումը հանգեցնում է դրանց սոցիալ-դասակարգային էության, պետության և իրավունքի բովանդակության տիպի արագ և դրա հետ մեկտեղ՝ որակական այլ, արմատական փոփոխության, այլ՝ հաջորդ տիպի, հասարակական տնտեսական մեկ ֆորմացիայի փոխակերպման մյուսին:

Հարկ է նկատել, որ ոչ գիտական, ոչ էլ հասարակական-քաղաքական պրակտիկայում չկա «էվոլյուցիայի» և «հեղափոխության» միատեսակ ընկալում: Արևմտյան իրավաբանական և սոցիոլոգիական գրականության մեջ հեղափոխությունն ավանդաբար զուգորդվում է սուկ «սոցիալական կառուցվածքում կամ նրա առավել կարևոր մասերում արագ, անսպասելի փոփոխությունների հետ»: Ընդ որում, ընդգծվում է, որ դրա ձևերը կախված են «կատարվող փոփոխությունների ծավալներից և արագությունից» և որ հեղափոխությունները «կարող են ուղեկցվել կամ չուղեկցվել հասարակական կյանքի անկարգություններով և ժամանակավոր կազմալուծմամբ» [7]:

Միևնույն ժամանակ գիտական գրականության մեջ հեղափոխությունը զուգորդվում է ոչ միայն բնության երևույթների, հասարակության կամ ճանաչողության գործընթացի ոչ միայն արագ, այլ նաև, ամենից առաջ որակական փոփոխություններով և զարգացմամբ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում այն բանի վրա, որ հեղափոխությունը հանդես է գալիս «որպես հաջորդականության, որակական թռիչքների ընդմիջում» և այն տարբերվում է էվոլյուցիայից և բարեփոխումից [8]:

էվոլյուցիան (աստիճանական զարգացումը) ի հակադրություն հեղափոխության, անպայման դիտարկվում է որպես բնականոն, ժամանակի մեջ երկարաձգվող, որակական փոփոխություններ, որոնք տեղի են ունենում հասարակության, պետության, իրավունքի մեջ և շրջակա միջավայրում: Դա

փոփոխությունների գործընթաց է, որի «դեպքում զարգացման յուրաքանչյուր հաջորդ փուլ օրգանապես կապված է յուրաքանչյուր նախորդի հետ», որի դեպքում «աճը կամ զարգացումը զուգորդվում է անընդհատությամբ և խորը հաջորդականությամբ» [9]:

Պետական-իրավական տեսության մեջ և քաղաքական պրակտիկայում միշտ չէ, որ հստակ սահմանազատվում են պետության և իրավունքի հեղափոխական և էվոլյուցիան ճյուղերի տարբերությունները: Ավելին, հաճախ քաղաքական և գաղափարախոսական նպատակներով ներկայացվում է որպես հեղափոխական: Որպես կանոն՝ դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ ձգտում են ընդգծել որևէ երկրում տեղի ունեցող այս կամ այն քաղաքական, իրավական, սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների հատուկ կարևորությունը:

Բացի դրանից, հաճախ պետության և իրավունքի փոխակերպումը, մեկ դասակարգից մյուսին անցումը ներկայացնող «հեղափոխությունը» փոխարկվում էր «հեղաշրջում» անվանվող այլ երևույթով: Հեղաշրջում նշանակում է իշխանության անցում (գրավում) իշխող դասակարգի մեկ մասից մյուսին, քաղաքական ընտրախավի մեկ խմբից կամ խմբակցությունից (ֆրակցիայից) մյուսին հակասահմանադրական, հաճախ բռնի կերպով:

Հեղաշրջումն, անկախ անվանումից (ռազմական, պետական, պալատական և այլն) չի հանգեցնում պետական տիպի անմիջական փոփոխության: Այն չի շոշափում պետական ողջ կարգի խորն ու էական շերտերը: Հեղաշրջմանը հետևում են պետական մեխանիզմում և նրա գործունեության մեջ մասնակի փոփոխություններ: Օրինակ՝ նկատի են առնվում պետական կառավարման, քաղաքական կամ պետական ռեժիմին, ներքին և արտաքին քաղաքական ուղղություններին վերաբերող փոփոխություններ:

Իրավաբանական և մասնավորապես քաղաքագիտական գրականության մեջ վաղուց ձևավորվել է կարծիք, որ անկախ իր գոյության և գործունեության յուրահատկություններից, պետությունն ու իրավունքն անցնում են զարգացման պատմականորեն ձևավորված ճանապարհ՝ ստրկատիրականից – սոցիալիստական, որոնց միջև, գտնվում են ֆեոդալական և կապիտալիստական տիպերը: Սա բացառապես մարքսիստական հայեցակարգային մոտեցում է:

Կան պնդումներ, որ պետության զարգացման գործընթացը տեղի է ունենում **վերընթաց գծով** և ըստ բնույթի այն անշրջելի գործընթաց է: Պետական-իրավական պրակտիկան լրիվ չի հաստատում սույն դրույթը: Այդ դրույթը լիովին հաստատվում է միայն առաջին մասով, ուր խոսքը գնում է վերընթաց գծով պետության զարգացման ընդհանուր միտման մասին: Սակայն միայն մասնակիորեն դա արվում է երկրորդ մասում:

Ըստ քաղաքակրթական հայեցակարգային մոտեցման՝ պետության առաջընթաց զարգացումը (վերընթաց գծով) արտահայտվում է այն բանում, որ պետության՝ մեկ տիպից, դրա մեկ էական բնութագրումից մյուսի

փոխակերպման չափով ամրապնդվում են դրա կազմակերպման ու գործունեության ժողովրդավարական սկզբունքները, ընդլայնվում են դրա սոցիալական հիմքերը, մեծանում է իրավունքների և ազատությունների շրջանակը, որը շնորհվում է պետության հպատակներին և քաղաքացիներին: Վերընթաց գծով պետության զարգացման մասին վկայում են նաև այլ հանգամանքներ՝ պետական մեխանիզմի կատարելագործումը, նրա գործունեության սահմանադրական-իրավական հիմքերի ընդարձակումը, պետության, հասարակության և սոցիալ-տնտեսական այլ ինստիտուտների փոխկապակցվածության և փոխգործակցության մեխանիզմի կատարելագործումը:

Ինչ վերաբերում է պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացին անշրջելիությանը, դրանց տիպերի փոփոխման հաջորդականությանը, ապա հարկ է դիտարկել հետևյալը: Անկասկած, ճիշտ են այն գիտնականները, որոնք պնդում են, թե ինչպես չի կարելի կանգնեցնել հասարակության, դրա հետ մեկտեղ նաև պետության և իրավունքի բնական-պատմական զարգացումը, ինչպես չի կարելի կանխարգելել դրանց՝ ցածր աստիճանից ավելի բարձրի, մեկ տիպից մյուսի անցումը, քանզի դա օբյեկտիվ գործընթաց է, այնպես էլ չի կարելի շրջել պատմությունը և ետ գնալ պետության և իրավունքի զարգացման հաջորդական փուլերից դեպի դրանց նախորդները:

Հասարակության, պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացի անշրջելիությանը վերաբերող նույն տեսական դրույթը ենթակա չէ ոչ մի կասկածի: Դրա ճշմարտացիությունը բազմիցս հաստատվել է կյանքով, հասարակական և պետական-իրավական պատմական զարգացման փորձով:

Սակայն սույն դրույթը չի կարելի բացարձականացնել, քանզի հասարակության, պետության և իրավունքի զարգացման օբյեկտիվ, դետերմինացված բնույթը համարժեք չէ ճակատագրական, նախօրոք ամեն ինչում կանխորոշված բնույթին: Մարդկային հասարակության, դրա հետ մեկտեղ նաև պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացում, ինչպես հայտնի է, կա ոչ միայն անհրաժեշտություն, այլև պատմական պատահականություն, որը կարող է որոշ կոնկրետ դեպքերում հանգեցնել հակադարձ շարժման, տվյալ երկրում պետության և իրավունքի առաջընթաց զարգացման դանդաղեցման, հետընթացի: Նման մի քանի օրինակներ տալիս է Ֆաշիզմը, որի հաստատումն ու գոյությունը ցանկացած երկրում անխուսափելիորեն կապված է եղել տվյալ երկրում պետության և իրավունքի վերընթաց զարգացման գործընթացի դանդաղեցման, պետական-իրավական կյանքի լճացման, հարաբերական հետընթաց շարժման հետ:

Պետության և իրավունքի զարգացման գործընթացի անշրջելիության բացարձականացման անթույլատրելիությունը հաստատվում է նաև նրանով, որ վերջին տարիներին Ռուսաստանում, և մի շարք նախկին խորհրդային հանրապետություններում «կոմունիզմի» փլուզումից հետո ի հայտ եկավ պետական-իրավական մեխանիզմի ոչ թե «սոցիալիստականից» դեպի

«հետկոմունիստական» վերընթաց զարգացում, ինչպես դա պետք է բխեր գործընթացի անշրջելիության դրույթից, այլ տեղի ունեցավ միանգամայն հակառակ զարգացում:

Դա հաստատվում է ոչ միայն տեսական սահմանումներով և «վերակառուցման» ալիքի վրա իշխանության եկած առաջնորդների՝ «սոցիալիզմից դեպի կապիտալիզմ» հակառակ ճանապարհի անցնելու անհրաժեշտության մասին հայտարարություններով, այլև այդ երկրներում պետական-իրավական և տնտեսական շինարարության փորձով:

Այն եղել և մնում է այնպիսին, որ դեպի ապագա, նոր, ժամանակին համապատասխանող պետական-իրավական և տնտեսական համակարգերի որոնման փոխարեն թեթևամտորեն դիմում է անդառնալի անցյալին, մտացածին «սոցիալիստական զարգացումից» վաղուց պատմության բեմից անհետացած վայրի կապիտալիզմի անցման:

Ասվածի լույսի ներքո, մասնավորապես, դժվար է չհամաձայնել բելգիացի պրոֆեսոր Կ. Մալֆիդի կարծիքի հետ այն մասին, որ հաճախ արևմտյան օրենսդրությունն ուղղակի չի համապատասխանում «Ռուսաստանի սոցիալ-տնտեսական իրողություններին»: Այն ամենը, ինչ իրավական կարգավորման ոլորտում թվում է ճիշտ և Արևմուտքի տեսակետից ենթակա չէ կասկածի, գրում է հեղինակը, «այն ամենը, ինչը համապատասխանում է արևմտյան ժողովրդավարության և զարգացած շուկայական տնտեսության բոլոր պահանջներին, միշտ չէ, որ հանդիսանում է հետկոմունիստական իրավական խնդիրների լուծման իդեալական միջոց»:

Խոսելով պետության և իրավունքի տիպաբանության բովանդակության և նշանակության մասին՝ անհրաժեշտ է նշել, որ դա կյանքից ու իրականությունից կտրված, մտացածին իրողություն է: Դրա իրականացման գործընթացում գիտնականներ հենվում են զանազան իրավաբանական և ոչ իրավաբանական գիտությունների, մասնավորապես, պետության և իրավունքի, քաղաքական գիտության, սոցիոլոգիայի, սահմանադրական իրավունքի և այլնի կուտակած հսկայական փաստական նյութի վրա:

Սույն նյութի ուսումնասիրման և ընդհանրացման հիման վրա սահմանվում և բացահայտվում են պետության և իրավունքի միջև գոյություն ունեցող օբյեկտիվ կապեր մի կողմից, ինչպես նաև հասարակության տնտեսական ու սոցիալական կառուցվածքի միջև մյուս կողմից:

Տնտեսության և հասարակության զարգացման տարբեր աստիճաններին համապատասխան՝ հաշվի առնելով դրանց տնտեսական զարգացման ու գործունեության օրինաչափությունները, սահմանվում են զարգացման կամ պետության և իրավունքի տիպի համապատասխան աստիճանները, ինչպես նաև դրանց գոյության և գործունեության օրինաչափությունները: Սերտ կապ և փոխկապակցվածություն գոյություն ունի տնտեսության և հասարակության տիպերի և զարգացման օրինաչափությունների միջև մի

կողմից, և պետության և իրավունքի՝ մյուս կողմից: Սակայն դրանց միջև չկա կոշտ, ուղղակի կապ և փոխկապակցություն: Զարգացման օրինաչափ լիությունները և պետության և իրավունքի՝ մի տիպից մյուսի սրումն ընդհանրապես համապատասխանելով զարգացման օրինաչափությունների և տնտեսական բազիսի ու հասարակության՝ տարբեր տիպերի փոխարկմանը, դրա հետ մեկտեղ ունեն իրենց յուրահատկությունները, իրենց հարաբերական անկախությունը:

Եզրակացություն

Ինչհամեն է պետության և իրավական համակարգերի տիպաբանության գործընթացի սոցիալական իմաստն ու նշանակությունը: Ընդհանուր տեսական և քաղաքական գործնական պլանով տիպաբանության գործընթացի նշանակությունը կայանում է հետևյալում: Առաջինը, այն բանում, որ պետության և իրավունքի տիպաբանության մասին մշակված գաղափարները տալիս են քննարկվող երևույթի դերի և որակական մեկ աստիճանից մյուսին անցման բնական-պատմական զարգացման գործընթացի ճիշտ ըմբռնման բանալին:

Երկրորդ՝ այն բանում, որ տիպաբանությունը հետազոտողին զինում է պետության և իրավունքի պատմական զարգացման գործընթացի ներքին բանականության և օրինաչափությունների ըմբռնմամբ, հանդես է գալիս որպես Հայաստանի ինչպես նաև այլ երկրների պետության և իրավունքի գիտական կանխատեսման հիմք:

Երրորդ՝ այն բանում, որ պետության և իրավական համակարգերի տիպաբանության գործընթացը թույլ է տալիս օրգանապես համադրել պետական-իրավական զարգացման՝ առանց բացառության բոլոր տիպերի պետություններին և իրավունքներին յուրահատուկ երևույթների ընդհանուր օրինաչափությունների հետազոտումը միայն որոշ պետություններին և իրավունքներին հատուկ յուրահատկությունների հետ, պետության և իրավունքի բնական-պատմական զարգացման ողջ գործընթացը դրա առանձին մասերի, կոնկրետ պատմական դեպքերի զարգացման գործընթացի հետ:

Չորրորդ, այն բանում, որ պետության և իրավական համակարգերի տիպավորման գործընթացում ստեղծվում են բոլոր անհրաժեշտ նախադրյալներն ու հնարավորությունները՝ ողջ փաստական և գիտական նյութի լայն ընդհանրացման, համակարգման և վերլուծության համար, նյութ, որը վերաբերում է հասարակության, պետության և իրավունքի ծագման և զարգացման ողջ գործընթացին, դրանց՝ մեկ աստիճանից մյուսին հետևողականորեն անցման բոլոր կողմերին:

Եվ վերջապես հինգերորդ՝ այն բանում, որ պետության և իրավական համակարգերի տիպավորման գործընթացն օբյեկտիվ հիմք է ստեղծում պետության և իրավունքի բնական-պատմական զարգացման գործընթացի

ԵՀՀ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ, հատոր 10, 2024

Խոր շերտերի գիտականորեն ներթափանցման համար, թույլ է տալիս հատուկ տարբերակումներ դնել գիտական և կեղծ գիտական պետական-իրավական տեսությունների միջև, հնարավորություն է տալիս տարբեր երկրներում իրականացնել պետական-իրավական շինարարություն խիստ գիտական կյանքով, հաստատված փորձի հիման վրա:

Գրականություն

1. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход М., Волтерс Клувер, 2010 с. 2-3.
2. Տե՛ս **Цвейгерт К., Кетц Х.** Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. М., 2000, с. 29-30.
3. **Սաֆարյան Գ. Հ.** Պետության և իրավունքի տեսություն: Երևան, 1996 էջ 4-9:
4. **Чистяков О. И.** Введение в историко-правовые науки // Вестник Московского университета. Серия 11. право. 1996, N 4, с. 5-6.
5. **Поппер К.** Открытое общество и его враги. Т.2. М., 1992, с. 312.
6. Dictionary of Sociology and Related Sciences, Totowa, 1988. P. 259.
7. **Сырых В.М.** Теория государства и права. М., 2004, с. 622-623.
8. **Khotin J.** Old and New Entrepreneurs in Today's Russia // Problems of Post-Communist. Jan.-Febr., 1996. էջ 49-56.
9. **Malfiet K.** Russia-Second-hand laws that do not fit // European, Briet. Dec. 1994. P. 86-87.

ОСНОВЫ ТИПОЛОГИИ ГОСУДАРСТВ И ПРАВОВЫХ СИСТЕМ

¹²**Сафарян Гарник, ¹²Малхасян Лиана**

¹Եր. университет «Այբուսակ», ²Институт философии, социологии и права НАН РА

Обсуждается проблема исторических типов государства и права которая является одним из важнейших и решающих исторических моментов. Без адекватного решения этого вопроса невозможно выяснить ни их сущность в эволюционном развитии, ни их социально-политическое значение, ни правильное восприятие их место и роль в политической системе общества.

Ключевые слова. государство, право, исторический тип, типология, общество.

ԵՀՀ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԵՍ, հունիս 10, 2024

THE PROBLEM OF THE TYPOLOGY OF STATES AND LEGAL SYSTEMS

¹²Safaryan Garnik, ¹²Malkhasyan Liana

¹ *Institute of Philosophy, Sociology, and Law, NAS RA.*

² *Yerevan “Haybusak” University*

The essence of the historical types of the state and law is one of the most crucial historical moments, without which impossible to understand the development of their essence, their socio-political content, and significance, their form, activity, or the change of their place and role in the political system of society:

By the different levels of development of the economy and society, taking into account the patterns of their economic development and activity, the appropriate levels of development, the type of state and law, and the patterns of their existence and activity are defined. On the one hand, a close connection and interdependence exists between the types and development patterns of economy and society and state and law on the other. However, there is no rigid, direct connection and correlation between them. The regularities of development and the escalation of state and law from one type to another generally correspond to the transformation of development patterns and economic base and society into different types, along with it, have their peculiarities, and their relative independence.

Keywords. State, law, historical type, typology, society, legal system, political system.